

**ASALARI OILASIGA BAHORGI XIZMAT KO'RSATISH VA  
PARVARISH QILISH TEXNOLOGIYASI**

**Usmonov Mirjalol Ilxom o'g'li**

*Sirdaryo viloyati, Sayxunobod tuman 2-son Politexnikumining ishlab  
chiqarish ta'lim ustasi*

**Annotatsiya:** Ushbu ilmiy maqolada asalari oilasini bahor oyida qilinadigan ishlar va asalari oilasini tanlashi, uyan kengaytirish asalari oilalarini bahor faslida parvarish qilish texnologiyasini yoritib beradi.

**Kalit so'zlar:** tutatgich (dimar), nozematoz tayyoqchalari, ichketar kasallik.

**Kirish**

Asalarichilik ho'jaliklarida bajariladigan bahorgi ishlar ketma-ketligi, bahor mavsumida oilalami parvarishlash texnologiyasi, bahor mavsumida oilalaming rivojlanish davrlari, oziqlantirish yo'llari, asalarilar uyasini umumiy tekshirish qoidalari, uyalami dog' va iflosliklardan tozalalanadi.

Mart oyida bajaradigan ishlar har bir hududning o'ziga xosligi asosida fevral-mart oylarida asalarilar ham qishdan chiqib boshlaydi. Yaxshi ob-havoda, ular uyadan uchib chiqib, gul shirasi va gulchangini yigishga kirishadi. Ammo, hali ob-havo unchalik barqaror bolmaydi, tabiatdan olinayotgan ozuqalar asalarilarga yetishmasligi mumkin. Shu sababli, asalari oilalariga qo'shimcha ravishda ozuqa berish kerak. Havо 14-15 °C dan pasaymasa, asosiy bahorgi taftishni o'tkazishga xarakat qiling.

Asalari oilasi yaxshi rivojlanishi uchun bahor faslida asalari oilalarida quyidagi ishlar amalga oshiriladi:

- 1) Asalari uyasini umumiy tekshirish, ko'zdan kechirish;
- 2) uyaning taglik qismi va ichki hajmini dog' va chiqindilardan tozalash;
- 3) uya romlarini dezinfeksiya qilish;
- 4) bahorgi taftish o'tkazish;
- 5) uyaning ichki hajmini kengaytirish;
- 6) asalarini shakar sharbati bilan boqish;
- 7) qishlab chiqqan asalarilarni almashtirish.

Asalari oilasining bahorgi rivojlanishida 3 ta o'ziga xos davrni ko'rish mumkin:

1. Qishlab chiqqan asalarilarning o'rnini almashish davri.
2. Asalari oilasining jadal rivojlanish davri.
3. Ko'p sonli ishsiz qolgan yosh asalarilarning to'planib qolgan davri.

Birinchi davr. Ona asalari tuxum qo'yishni boshlagan vaqtdan boshlab 1 oycha vaqt o'tgach, qishlab chiqqan asalarilarning o'rin almashish davri bo'ladi, bu davr asalarilarning jadal ishlash davrigacha cho'ziladi.

Mana shu davr ichida qishlab chiqqan qari asalarilar o'lib, ularning o'rini bahorda yetishtirilgan yosh asalarilar egallaydi. Ona asalari tuxum qo'yishni janubiy viloyatlarda bahor oyining boshlarida, ya'ni fevral oyining birinchi 10 kunligida boshlaydi. Dastlabki kunlari ona asalari sutkasiga 40–80 ta, keyin esa 100–120 ta tuxum qo'ya boshlaydi. Birinchi bahorgi uchishni o'tkazib, orqa ichaklarida qishlash davomida to'planib qolgan axlatlarni bo'shatganidan keyin, ona asalarining tuxum qo'yishi bir necha marotaba ortadi. Qishlashga yaxshi sharoit yaratilgan bo'lsa, asalarilarning faol harakat qilish davridan uch hafta o'tgach, oiladagi asalarilar soni 10 % gacha kamayib, hamma qari arilar o'lib ketadi, ularning o'rini bosadigan yosh asalarilar hali inchalaridan chiqmagan bo'ladi. Keyin yetishib chiqayotgan yosh asalarilar soniga o'lib borayotgan asalarilar soni tenglashib, oilada o'sish to'xtab muvozanat holati yuzaga keladi va nihoyat, tug'ilayotgan asalarilar soni o'layotgan asalarilardan ortib, oila rivojlanib ko'paya boshlaydi.

Asalari oilasining o'sishi birinchi davrda juda sezilarli bo'lib, sifat tomonga o'zgarib boradi.

Ikkinchi davrda oilada qari asalarilarning o'lib borishi uncha ko'p bo'lmay, o'rta hisobda ona asalarining 56–66 kun avval qo'ygan tuxumlari soniga tenglashadi (21 kun – ishchi asalarini yetishtirish kuni; asalarilarning yozda yashash kuni – 35–45 kun; jami  $21 + 35 = 56$  kun;  $21 + 45 = 66$  kun). Asalari oilasining ikkinchi davrda rivojlanishi, o'sish tezligi oilani tashkil qiluvchi asalarilarning sifatiga ham bog'liq bo'lib, qishda muvaffaqiyatsiz qishlab chiqqan asalari oilasining rivojlanishi sutkasiga 3–5 % dan oshmaydi, yaxshi qishlab chiqqan kuchli ari oilasini esa 10–14 % ga yetadi. Ikkinchi davrning necha kun davom etishi asalari oilasining o'sish kuchi va rivojlanishiga bog'liq bo'lib, oila qancha kuchsiz bo'lsa, u shuncha uzoq rivojlanadi va, aksincha.

Uchinchi davr. Asalari oilasida 2–2,5 kg asalari yetishtirilganidan keyingina uchinchi davr boshlanadi. Bu davr ishsiz yosh asalarilarning to'plagan davri deb ataladi. Bu davr asalari oilasining asalarilari 2,5–4 kg ga yetguncha cho'ziladi. Uchinchi davrda ona asalarining tuxum qo'yishi ko'payadi, ammo bu ko'payishda baribir yetishtirilayotgan yosh arilar sonidan lichinkalarning soni kam bo'ladi, ya'ni boquvchi asalarilar bilan ona asalari qo'yayotgan tuxumlar soni o'rtasida sezilarli uzilish bo'ladi. Oila qancha kuchli bo'lsa, ona asalari o'zining vazniga nisbatan shuncha kam lichinkalar yetishtiradi. Ona asalari sutkasiga 2000 tagacha tuxum qo'ysa, bir dona tuxum qo'yish uchun o'rtahisobda 43 sekund sarflaydi. U ko'p vaqtini bo'sh, tozalangan inchalarni qidirishga

ketkazadi.

Yetishib chiqayotgan yosh asalarilar o‘lib borayotgan qari asalarilarga nisbatan bir oz ko‘proq bo‘lib, oila sekin rivojlanadi. Oila qanchalik kuchli bo‘lsa, u shunchalik sekin rivojlanib o‘sadi. Kuchli ari oilalari uzoq rivojlanganida 1 sutkada yetishtirilgan yosh asalarilar soni sutkasiga o‘lib borayotgan qari asalarilar soniga teng bo‘lib, oilaning rivojlanishi va o‘sishi to‘xtaydi.

Ozuqa tayyorlash va asalari oilalariga tarqatish texnologiyasini tashkil etish

Asalari oilasi kuzda tekis va atrofida erta bahorda gullab, gulchang hamda sharbat ajratuvchi o‘simliklar bor joylarga joylashtiriladi, chunki asalarilar uzoq qish davomida o‘z tanalarida yo‘qotgan oziq moddalarni erta bahorda gullaydigan o‘simlik gullaridan keltirilgan gulchang hisobiga to‘ldiradilar. Asalari uyalari asalari kiradigan teshigi quyosh chiqadigan tarafga qaratilgan holda joylashtiriladi. Joylashtirilgan ari yalarining orasi bir-biridan bir metr, qatorlarining orasi esa 3–4 metr bo‘lishi kerak. Ular yerdan 40–45 sm balandlikda qoziqlar ustiga o‘rnatiladi.

Ob-havo isigach asalarilarning uchishi kuzatilganida, ular uyadan uchib chiqqanidan keyin qorin qismlari shishgan bo‘lsa, sudralib yursa hamda orqa ichaklarini uya ichida bo‘shatib yuborsalar, u holda ari oilasi qishda sifatsiz oziq bilan oziqlangan, ya‘ni oziqda nozematoz tayyoqchalari bo‘lib, bu ichketar kasalligiga uchraganligidan dalolat beradi.

Asalarilar uyadan sust uchib chiqib, sekin uchsa, u holda bu asalari oilasi kam sonli bo‘lganini yoki ozig‘i yetishmaganligini bildiradi. Uyalardan chiqqan asalarilar tartibsiz harakatlanib, biror narsasini qidirayotgandek tuyulsa, u holda ular ona asalarisini yo‘qotgan yoki ona asalarisi o‘lgan bo‘ladi.

Oilaga qachon oziq qo‘shish yoki boqish kerakligini bilish uchun asalarichi erta bahorda gullab, sharbat ajratadigan o‘simliklarning gullashini kuzatishi kerak. Buning uchun bitta o‘rta kuchli ari oilasi taroziga qo‘yiladi va shu orqali asalarilarning sharbat keltirayotgani yoki uyadagi jamg‘arilgan oziqning iste‘mol qilinayotgani tekshirib turiladi. Agar asalari oilasining vazni o‘zgarmagan bo‘lsa, u holda asalarilar biroz sharbat keltirib o‘zlari oziqlanayotgan bo‘ladi. Agar asalari oilasining vazni o‘zgargan bo‘lsa, u holda asalari oilasi sharbat keltirib, oziq miqdorini jamg‘arib ko‘paytirayotgan bo‘ladi. Asalarichilar yuqoridagi ikkala holda ham asalarichi asalari oilasiga asal, shakar, sharbat bermaydi.

**Xulosa:** Asalari oilasini tekshirish va ularga xizmat ko‘rsatishni tashkil etish.

Asalari oilasini tekshirishdan avval maxsus tutatgich (dimar) yordamida asalari uyasi asalari kiradigan teshikcha orqali 2–3 marta tutatiladi, oradan 1–1,5 daqiqa o‘tgach uya qopqog‘i ochilib, yopqichning bir chekkasi qayirilib, sekin-asta romlar sug‘urib olinadi va tekshirishga kirishiladi. Tekshirish vaqtida

asalarilar bilan ishlash qoidasiga (uyalarni taqillatmay, asalarilarni bezovta qilmay) amal qilish kerak. Oilani tekshirish vaqtida asalarichi asalari kiradigan teshikcha oldini to'sib qo'ymasligi lozim, u uyaning yon tarafida turib ishlashi zarur, aks holda, asalarilar bezovtalanishi mumkin. Bundan tashqari, asalarilar tekshirilayotgan paytda qo'shni uya asalarilari o'g'irlikka kirayotganini sezsa ham, asalarilar bezovtalanadi. Shuning uchun ham tekshirishni darhol arixonaning narigi chetidan boshlashi kerak. Shunday yo'l tutilganida ham asalarilar o'g'irlikka kiraversa, u holda oilani tekshirish ishlari vaqtincha yoki batamom to'xtatiladi.

Asalarichi ish bajarishga kirishishdan avval ishlash uchun kerakli asboblari: ko'tarib yuradigan quticha, quruq chirigan to'nka, tezaklar va tutatgich qurilmasini tayyorlab qo'yishi lozim. Arixonada asalari oilasi bilan ish boshlashdan oldin oq xalat va boshga kiyiladigan to'rli qalpoq kiyib olish, so'ngra ishga kirishish kerak.

Uyadan sug'urib olingan inchali mumkatak romlarni uya ustida kuzatish tavsiya etiladi, shunday qilinganida romdan to'kilgan yosh asalarilar uyaga tushadi. Mumkatak romlarni asalarilardan tozalash kerak bo'lsa, g'oz patidan tayyorlangan supurgi yoki boylangan bir tutam o't yordamida asalarilar supurib tushiriladi. Agar o'sha romda yosh asalari lichinkalari va yangi keltirilgan gul sharbati bo'lmasa, u holda romning ikki chetidan mahkam ushlab, asalarilarni silkitib tushirish mumkin. Oilaning ichki hajmi kengaytirilayotganida yuzaki tekshiriladi va chekkadagi romlar bir oz chetga surilib, ularning o'rniga kengaytirishga mo'ljallangan inchali mumkatak romlar qo'yiladi.

### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR**

1.Sh.Fotihov“Asalarichilikni o'rganamiz”.Toshkent.“Turon-iqbol”nashriyoti,- 2011.

2.B.A.Qahramonov,S.Sh.Isamuxammedov,O.S.To'rayev,F.E.Safarova“Asalarilar yordamida o'simliklarni changlatish” Toshkent. “Tafakkur avlod” nashriyoti, - 2022.

3.O.A.Maxmadiyarova.Asalarichilik fanidan amaliy mashg'ulotlar.Toshkent-2022.